

MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA QUROL-YAROG' TA'MINOTI TARIXI

JURAYEV NURALI SHAROPOVICH

Jamoat xavfsizligi universiteti

kafedra katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng qurol-yarog' va harbiy-texnika ta'minoti sohasida amalga oshirilgan islohotlar va ularning tarixiy bosqichlari tahlil qilingan. Mustaqil milliy mudofaa tizimini barpo etish jarayonida qurol-yarog' taminotining o'rni, uning huquqiy-me'yoriy asoslari hamda davlat xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, harbiy sohada xalqaro hamkorlik, tashqi siyosat omillari va zamonaviy tahdidlar sharoitida qurol-yarog' ta'minoti tizimining rivojlanish tendentsiyalari ilmiy jihatdan tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, mustaqillik yillari, qurol-yarog' ta'minoti, mudofaa tizimi, harbiy islohotlar, milliy xavfsizlik, xalqaro harbiy hamkorlik.

СНАБЖЕНИЕ ВООРУЖЕНИЕМ В УЗБЕКИСТАНЕ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация. В данной статье анализируется процесс формирования и развития системы обеспечения вооружением и военной техникой в Республике Узбекистан в годы независимости. Рассматриваются основные этапы становления национальной оборонной системы, правовые и институциональные основы военного обеспечения, а также их значение в обеспечении государственной и военной безопасности. Особое внимание уделяется вопросам международного военно-технического сотрудничества и адаптации системы вооружения к современным угрозам и вызовам.

Ключевые слова: Узбекистан, годы независимости, вооружение, военное обеспечение, оборонная система, военные реформы, национальная безопасность.

ARMS SUPPLY IN UZBEKISTAN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Annotation. The article analyzes the formation and development of arms and military-technical supply in the Republic of Uzbekistan during the years of independence. It examines the main stages of establishing a national defense system, its legal and institutional foundations, and the role of arms supply in ensuring state and military security. Special attention is given to international military-technical cooperation and the adaptation of defense supply mechanisms to modern security challenges.

Key words: Uzbekistan, years of independence, arms supply, military-technical support, defense system, military reforms, national security.

“Biz Qurolli Kuchlarimizning kuchini yanada oshirish, mudofaa qobiliyatini mustahkamlash uchun milliy armiyani 2030 yilga borib eng zamonaviy qurol-yarog’ va harbiy texnika bilan ta’minlaymiz.”

(Sh.M.Mirziyoev 2023 yil 30 may)

Mustaqillik – har bir xalq taqdirida yangi bosqichni boshlab beruvchi, milliy davlatchilikni mustahkamlash, xavfsizlik va suverenitetni ta’minlashga qaratilgan tarixiy jarayondir. 1991 yil 31 avgustda O’zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining e’lon qilinishi, bu mamlakat oldida nafaqat siyosiy-iqtisodiy, balki harbiy sohada ham mutlaqo yangi vazifalarni belgilab berdi. Shu vazifalarning eng muhimlaridan biri – milliy armiyamizni shakllantirish va ularni zamonaviy qurol-yarog’ hamda harbiy texnika bilan ta’minlash masalasi turar edi [6].

Sovet ittifoqi parchalangandan so’ng O’zbekiston hududida joylashgan harbiy qismlar, qurol-aslaha zaxiralari va ta’minot tizimi meros sifatida qolgan bo’lsa-da, biroq ular mustaqil davlat manfaatlariga to’liq mos kelmas edi. Shu bois, mustaqillikning ilk yillaridanoq qurol-yarog’ ta’minoti sohasida milliy manfaatlarga asoslangan, bosqichma-

bosqich islohotlar amalga oshirildi. Bu jarayon faqat moddiy-texnik bazani yangilash bilan cheklanib qolmay, balki boshqaruv tizimini qayta tashkil etish, harbiy sanoat salohiyatini rivojlantirish va tashqi harbiy-texnikaviy hamkorlikni yo'lga qo'yishni ham qamrab oldi. Ayniqsa, milliy harbiy-sanoat bazasini shakllantirish, xorijiy davlatlar bilan harbiy-texnikaviy hamkorlikni rivojlantirish va qurol-aslahani saqlash hamda yangilash tizimini takomillashtirish masalalari hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q [3].

O'zbekiston Qurolli Kuchlarida qurol-yarog' ta'minoti tarixi mustaqillik yillarida mamlakatning geosiyosiy holati, milliy xavfsizlik strategiyasi va mudofaa doktrinasi bilan uzviy bog'liq holda shakllantirish yo'lga qo'yildi [2]. Zamonaviy tahdidlar, mintaqaviy xavfsizlik masalalari hamda terrorizm va ekstrimizmga qarshi kurashishda qurol-yarog' ta'minotining ahamiyati yanada ortdi [5]. Shu nuqtai nazardan, ushbu mavzuni o'rganish dolzarbligi O'zbekiston Qurolli Kuchlarining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini chuqur anglash, milliy armiyamizning jangovar qobiliyatini ta'minlashda qurol-yarog' ta'minotining o'rni va ahamiyati naqadar muhimligi asosiy jarayon sifatida xizmat qiladi.

Maqolaning asosiy qismiga o'tar ekanmiz, mavzuga doir mavjud muammolar yuzaga kelganligini aytib o'tish joizdir. Xususan mamlakatdagi barcha qurol-aslaha va harbiy texnikalar SSSRning Turkiston harbiy okrugiga tegishli bo'lgan. SSSRning parchalanishi, O'zbekiston mustaqil armiyasini shakllantirish bilan birga, u o'z qarshisida turgan ichki va tashqi tahdidlarga qarshi milliy mudofaa tizimini yaratishi kerak edi. Davlat imkoniyatlarini mustahkamlash, harbiy qurol-aslaha va texnikalarni o'z yurisdiksiyasiga o'tkazish kechiktirib bo'lmas ustuvor vazifalarimizdan biri edi [4].

O'zbekiston mustaqillik yillarida Qurolli Kuchlarini tashkil etish ularni qurol-yarog' bilan ta'minlashni tizimli ko'rinishda yo'lga qo'yish zarurati bilan yuzma-yuz keldi va Markaziy osiyoda birinchilardan bo'lib, 1991 yil 6 sentyabrda Prezident farmoni bilan Mudofaa ishlari vazirligini tashkil etdi [7]. 1992 yil 14 yanvarda parlament qarori bilan mamlakat hududidagi barcha harbiy qismlar, qurol-aslaha va texnikalar O'zbekiston Respublikasi yurisdiksiyasiga olindi. Bu sana milliy Qurolli Kuchlarimizning ta'sis

etilishi tarixi sifatida qabul qilindi va har yili “Vatan himoyachilari kuni” bayrami sifatida nishonlanishi an’anaga aylandi [8].

O‘zbekiston Respublikasi yurisdiksiyasiga kiritilgan barcha qurol-aslaha va texnikalardan oqilona foydalanish va ularni imkoniyatlarini oshirish maqsadida 1992-2000 yillar mobaynida quyidagi bosqichma-bosqich ishlar amalga oshirildi.

1. Qurol-yarog’ ta’minotining boshlang’ich bosqichida (1992-1995)

Mustaqillikkacha O‘zbekistonda bo‘lgan qurol-aslaha va texnikalar (individual va guruh qurollari, tanklar, piyodalar jangovar mashinasi va boshqa bronetexnikalar, MiG va Su rusumli samolyotlar Artilleriya tizimlari va minomyotlar) asosan qadimiy sovet merosi hisoblanib, aksariyati qurollantirishning asosiy fondi bo‘lgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992 yil 7 fevraldagi farmoni bilan Qurolli Kuchlar tasarrufidagi barcha qurol aslaha, texnika va asbob-uskunalarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish mumkin emas deb belgilandi [4]. Bu qaror qurol-yarog’ omborlarini saqlash, tarkibini yo‘qotmaslik va texnik holatini saqlab qolish uchun muhim qadam bo‘ldi. Biroq shunga qaramasdan sovet ittifoqidan qolgan meros tarkibida foydalanishga yaroqsiz qurol-aslaha va harbiy texnikalar mavjud edi. Mazkur muammolarga echim topish maqsadida harbiy texnik hamkorliklar yo‘lga qo‘yildi. Jumladan:

O‘zbekiston mustaqilligining dastlabki yillaridan boshlab Rossiya bilan harbiy texnik hamkorlik o‘rnatilib, ushbu davlat bilan muzokaralar, o‘quvlar va texnik xizmat ko‘rsatish bo‘yicha kelishuvlar amalga oshirilgan. Bu esa qurol-yarog’ ta’minotida muhim ahamiyat kasb etdi. Masalan, samolyotlarga texnik xizmat ko‘rsatilishi, qurol va mototexnikani ta’mirlash ishlari shular jumlasidandir.

Bundan tashqari ushbu davr mobaynida O‘zbekiston xalqaro kompaniyalar orqali engil qurollar (Makarov pistoletlari, Kalashnikov avtomatlari) va boshqa maxsus qurol-aslaha (tashkiliy amaliyot uchun qurollar, pulemyotlar) vositalarini olish bo‘yicha

tizimli ishlar olib borilgan. Bu birinchi navbatda Respublikaning qurollanish qobiliyatini oshirishiga xizmat qilgan.

2. Milliy mudofaa salohiyatining rivojlanishi (1996-2000)

Milliy mudofaa salohiyatining rivojlanishi O'zbekistonda qurol-yarog'ni modernizatsiya qilishga tashlangan asosiy qadamlardan biri bo'ldi. Bu borada qurol-yarog' fondini sifatini yaxshilash maqsadida salmoqli harakatlarni amalga oshirdi. Jumladan:

- texnika vositalarga texnologik xizmat ko'rsatish va modernizatsiya qilish;
- harbiy xizmatchilarni texnika bilan ishlash bo'yicha qayta tayyorlash dasturlarini takomillashtirish;

- xalqaro harbiy hamkorlikni kengaytirish orqali yangi modeli qurollar va qurol texnikasiga kirish imkoniyatlarini yaratish bo'yicha qator ishlarni amalga oshirdi.

Bundan tashqari xalqaro hamkorlik orqali qurol-yarog' ta'minlangan holda milliy armiyaning jihozlanishi, texnik ta'mirlash markazlarini tashkil etish va xalqaro standartlarga mos tayyorgarlik dasturlari joriy etildi. Bu O'zbekiston Qurolli Kuchlariga strategik jihatdan yangi qurol va texnika olish imkoniyatlarini yaratdi.

Shuni alohida takidlash joizki O'zbekiston mustaqillik yillarida qurol-aslaha ta'minotida sezilarli muammolar vujudga kelgan edi. Jumladan:

- mamlakatda mavjud qurol-aslahalarning ko'p qismi Rossiya va boshqa Respublikalar tomonidan olib ketilishi;

- yurtimizga eskirgan qurol-aslahalarning qolishi;
- yadroviy, zamonaviy qurollar va avtomatlashtirilgan tizimlar yo'qligi sezildi.

Natijada O'zbekiston armiyasida texnik jihatdan kam quvvatli, asosan sovet davri texnikasi bo'lgan qurollar qoldi.

Bunga asosiy sabablar:

- SSSRdan qurol-aslaha taqsimoti aniq amalga oshmasligi;
- Rossiya va boshqa Respublikalar bilan kelishuvlar murakkab bo'lishi;
- milliy mudofaa sanoati deyarli yo'qligi bilan tavsiflanadi.

Bundan tashqari mustaqillikning dastlabki yillarida dunyo milliy armiyalarida shakllanayotgan yangi standartlar (elektron aloqa, zamonaviy bronejiletlar, razvedka vositalari va kichik qurollar) bilan O'zbekiston qurol-aslaha ta'minoti tez moslasha olmadi. Shu bilan bir qatorda Sovet texnikasi ko'pchilik hollarda original qismlar va ta'mir vositalarisiz qoldi, natijada texnik xizmat ko'rsatish va ehtiyot qismlar ta'minotida katta qiyinchiliklar paydo bo'ldi. Bu eskirgan qurollarning samaradorligini tushirishga va texnik holatni pasayishiga olib keldi [9].

Quyidagi echimlar orqali yuqorida keltirilgan muammolarni bartaraf etilishi yo'lga qo'yildi:

Muhim qadamlardan biri – qurollantirishni modernizatsiya qilish bo'ldi. O'zbekiston Qurolli Kuchlarini qurollantirish davlat komissiyasi tashkil etildi – bu maxsus organ qurol-aslaha va harbiy texnikalarni ilmiy asosda qabul qilish, importni muvofiqlashtirish va milliy zarurlatlarga tayyorlash uchun xizmat qildi [10]. Bunda asosiy e'tibor zamonaviy aloqa vositalari, bronejiletlar, zamonaviy qurollar, harbiy transport va razvedka texnikalariga qaratildi.

Shu bilan bir qatorda O'zbekiston mustaqillikdan keyin ichki mudofaa sanoatini rivojlantirish bo'yicha bir qator choralarni ko'rdi:

- Milliy mudofaa sanoati potentsialini oshirish va qurol aslaha ishlab chiqarishni jadallashtirish;
- Qurolli Kuchlar uchun avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini bosqichma-bosqich joriy etish;
- xizmat ko'rsatish, ta'mirlash va zaxira qismlar taqdimoti tizimini yaxshilash.
- O'zbekistonda harbiy texnikani modernizatsiya qilish va ta'mirlashni mahalliyashtirish.

Bu choralar qurol ta'minotida chet eldan to'liq qochish emas, balki o'zining muayyan ta'minot bazasini yaratishni nazarda tutardi.

O'tgan davr tajribasi shuni ko'rsatadiki, qurol-aslaha ta'minoti faqat xarid masalasi emas, balki strategik, texnologik va institutsional masaladir. Shu nuqtai nazardan quyidagi takliflar tavsiya etiladi:

1. Milliy mudofaa sanoatini yanada chuqur rivojlantirish.

- Qurol-aslaha va harbiy texnikaning ayrim turlarini to'liq ichki ishlab chiqarishga bosqichma-bosqich o'tish;
- mavjud korxonalarda ikki xil (dual-use) - ya'ni harbiy va fuqaroviy mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish;
- ilmiy-tadqiqot institutlari va mudofaa sanoati o'rtasida uzviy hamkorlikni kuchaytirish.

Bular importga qaramlikni kamaytiradi va strategik mustaqillikni oshirishga xizmat qiladi.

2. Qurol-aslaha xaridini diversifikatsiya qilish.

- faqat bir yoki ikki davlatga bog'lanib qolmasdan, turli mintaqalar bilan harbiy-texnikaviy hamkorlikni kengaytirish;
- xarid qilinayotgan qurollarning iqlim, relef va mudofaa doktrinamizga mosligini ustuvor mezon sifatida belgilash.

3. Ta'mirlash va modernizatsiya tizimini kuchaytirish.

- eski sovet texnikasini to'liq almashtirish imkoni bo'lmagan sharoitda, uni chuqur modernizatsiya qilish;
- harbiy qismlar huzurida mobil ta'mirlash va texnik xizmat guruhlarini kengaytirish;
- ehtiyot qismlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish.

Bu orqali qurol-aslahalarning xizmat muddatlarini uzaytirilishiga va xarajatlarning qisqartirilishiga erishiladi.

4. Kadrlar tayyorlash va harbiy-texnikaviy bilimlarni oshirish.

- qurol-aslaha bilan ishlovchi mutaxassislar uchun maxsus-texnik ta'lim yo'nalishlarini kengaytirish;
- xorijiy davlatlar bilan qo'shma o'quv dasturlar va amaliy tashrif amaliyotlarini ko'paytirish;
- muhandis (ixtirochi, konstruktor)-ofitserlar korpusini kuchaytirish.

Zamonaviy qurol hatto eng yaxshi bo'lsa ham, malakali kadrsiz samara bermaydi.

5. Harbiy ta'minot boshqaruvida shaffoflik va rejali ishlarni amalga oshirish.

- qurol-aslaha ta'minotida uzoq muddatli davlat dasturlarini kuchaytirish;
- Rejalashtirish, zaxira yaratish va hisob-kitobda raqamli tizimlardan foydalanish;
- Qabul qilingan qarorlarning samaradorligini muntazam tahlil qilish.

Bu mablag'larni maqsadli va oqilona sarflanishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda mustaqillik yillari davrida O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari qurol-yarog' ta'minoti tizimli jarayon sifatida shakllandi. Dastlabki bosqichda sobiq SSSR merosi bo'lgan qurol aslaha fondlariga tayanish bilan birga, keyingi yillarda milliy mudofaani mustahkamlash va xalqaro hamkorlik orqali milliy arsenalni rivojlantirish borasida keng ko'lamli ishlar olib borildi. O'zbekiston o'z qurol-yarog' resurslarini saqlash, modernizatsiya qilish va yangi texnologiyalarni joriy etish yo'lida muhim qadamlar qo'ydi. Xususan mudofaa sanoati kompleksini rivojlantirish bo'yicha davlat qo'mitasining tashkil etilishi, bu milliy qurol-aslaha mahsulotlarini jadallik bilan ishlab chiqarishiga olib keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023.
2. 2018 yil 9 yanvardagi 458-son "Mudofaa doktrinasi" to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining qonuni.
3. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida G' I.A.Karimov.–T.: «O'zbekiston», 2011., 370 – 408 betlar.
4. Независимая Республика Узбекистан: Памятные события и даты (1991-1996). – Т.: Ўзбекистон, 1997., 3 – 16 с.
5. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.–T.: «O'zbekiston», 1997., 151 – 170 betlar.
6. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. T. 8. T.: "O'zbekiston", 2000.
7. 1991 yil 6 sentyabrda "O'zbekiston Respublikasi Mudofaa ishlari vazirligini tashkil etish" bo'yicha Prezident farmoni.

8. 1992 yil 14 yanvarda “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini tashkil etish” bo‘yicha parlament qarori.
9. Xalqaro tahlillar va muxbirlar materiallari – O‘zbekiston armiyasining qurol va texnika tarkibi to‘g‘risida umumiy ro‘yxatlar.
10. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tarixi va qurollanish pasporti.
11. Equipment listing va analizlar – *List of equipment of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan* сайти.